

اثربخشی آموزش غنی سازی روابط بین فردی بر واکنش پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش آموزان با نشاتگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای

The Effectiveness of Interpersonal Relationship Enrichment Training on Interpersonal Reactivity and Social-adaptive Performance of Students with Oppositional Defiant Disorder Syndrome

Hakimeh Aghae (responsible author)

Assistant Professor, Department of Psychology, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran.

Mohammad Ali Ahangaran

Master of Psychology, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran

Corresponding author's email: ha.aghae@gmail.com

حکیمه آقایی (نویسنده مسئول)

استادیار، گروه روانشناسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود،

ایران. ha.aghae@gmail.com

محمدعلی آهانگران

کارشناس ارشد روانشناسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود،

ایران

چکیده

Abstract

Aim: One of the most common clinical disorders in children and adolescents is oppositional defiant disorder. This research was conducted with the aim of the effectiveness of interpersonal relationship enrichment training on interpersonal reactivity and social-adaptive performance of students with oppositional defiant disorder syndrome. **Method:** The research method was semi-experimental with a pre-test-post-test design and with two experimental and control groups. The statistical population of the research was 10-12-year-old male students with confrontational disobedience syndrome in Shahrood schools in the academic year 2023-2024. A number of 30 students with confrontational disobedience syndrome were selected by available sampling method and randomly assigned to two control and experimental groups (15 people in each group). The experimental group received interpersonal relationship enrichment training in 8 60-minute sessions, and the control group did not receive any intervention until the end of the study. The research tools were the questionnaires of children's disobedience disorder (Homersen et al., 2006), interpersonal reactivity of Davis (1983), and social-adaptive functioning of Price et al. (2002). Data were analyzed using SPSS software version 22 and univariate analysis of covariance at a significance level of 0.05. **Result:** The findings showed that interpersonal relationship enrichment training is effective on interpersonal reactivity and social-adaptive performance of students with oppositional defiant disorder symptoms ($p < 0.05$). **Conclusion:** based on this, it can be concluded that the training of enriching interpersonal relationships provides effective and beneficial strategies for improving interpersonal reactivity and social-adaptive functioning, provided to child and adolescent psychotherapy centers; For this purpose, it is suggested to use the mentioned model in treatment and counseling centers in order to expand mental health.

Keywords: enrichment of interpersonal relationships, interpersonal reactivity, social-adaptive functioning, oppositional defiant disorder

یکی از رایج‌ترین اختلال‌های بالینی در کودکان و نوجوانان اختلال نافرمانی مقابله‌ای است. این پژوهش با هدف اثربخشی آموزش غنی‌سازی روابط بین فردی بر واکنش‌پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش‌آموزان با نشاتگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای انجام شد. روش پژوهش نیمه-آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و با دو گروه آزمایش و کنترل بود. جامعه آماری پژوهش دانش‌آموزان پسر دارای نشاتگان نافرمانی مقابله‌ای ۱۰ تا ۱۲ ساله مدارس شهر شاهرود در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند. تعداد ۳۰ دانش‌آموز دارای نشاتگان نافرمانی مقابله‌ای به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شده و با گمارش تصادفی در دو گروه کنترل و آزمایش (هر گروه ۱۵ نفر) جایگزین شدند. گروه آزمایش آموزش غنی‌سازی روابط بین فردی را در ۸ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای دریافت کردند و گروه کنترل تا پایان پژوهش مداخله‌ای دریافت نکرد. ابزارهای پژوهش پرسشنامه‌های اختلال نافرمانی کودکان هومرسن و همکاران (۲۰۰۶)، واکنش‌پذیری بین فردی دیویس (۱۹۸۳) و عملکرد اجتماعی-انطباقی پرایس و همکاران (۲۰۰۲) بود. داده‌ها با استفاده از نسخه ۲۲ نرم‌افزار SPSS و آزمون تحلیل کوواریانس تک‌متغیره در سطح معناداری ۰/۰۵ تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد که آموزش غنی‌سازی روابط بین فردی بر واکنش‌پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش‌آموزان با نشاتگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای اثربخش است ($p < 0.05$). نتیجه‌گیری: بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که آموزش غنی‌سازی روابط بین فردی راهبردهای کارآمد و سودمند برای بهبود واکنش‌پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی، در اختیار مراکز روان‌درمانی کودک و نوجوان قرار می‌دهد؛ بدین منظور به‌کارگیری الگوی یاد شده در مراکز درمانی و مشاوره‌ای، در جهت گسترش سلامت روانی، پیشنهاد می‌شود.

واژه‌های کلیدی: غنی‌سازی روابط بین فردی، واکنش‌پذیری بین فردی،

عملکرد اجتماعی-انطباقی، اختلال نافرمانی مقابله‌ای

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۱۲/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۰۵

مقدمه

اختلال نافرمانی مقابله‌ای یک اختلال روانی است که اغلب در کودکان دیده می‌شود. در این اختلال، کودکان نشانه‌هایی نظیر نافرمانی، خشونت، لجبازی و خشم در برابر افرادی که در موقعیت قدرت قرار دارند، نشان می‌دهند (لین^۱ و همکاران، ۲۰۲۲). این کودکان عموماً حساسیت شدیدی نسبت به واکنش دیگران دارند و مقاومت می‌کنند و به بحث و نافرمانی می‌پردازند. رفتارهای نافرمانی مقابله‌ای در جمعیت‌های مختلف مانند خانواده، مدرسه و جامعه با مشکلات گسترده‌تری روبرو می‌شوند (لی^۲ و همکاران، ۲۰۱۸). برخی از نشانه‌های بارز اختلال نافرمانی مقابله‌ای عبارتند از: بروز رفتار نافرمانی به صورت مکرر، بداخلاقی و بحث و گفت‌وگو با دیگران. علل اختلال نافرمانی مقابله‌ای می‌تواند متنوع باشد، مانند آموزش استقلال از والدین در دوران کودکی و یادگیری رفتارهای نافرمانی با تقویت منفی (دینگ^۳ و همکاران، ۲۰۲۰).

کودکان مبتلا به این اختلال بیشترین واکنش را به صورت منفی نشان می‌دهند. آن‌ها به سرعت و با شدت بیشتری به اتفاقات واکنش می‌دهند و نمی‌توانند ناامیدی و خشم خود را منظم کنند. این کودکان دارای سطوح بالای واکنش‌پذیری هیجانی هستند و نمی‌توانند مخالفت والدین خود را برای کاری تحمل کنند و تحمل حرف "نه" شنیدن را ندارند (طاهری فرد و همکاران، ۱۳۹۶). این واکنش‌پذیری بالا و عدم تحمل ناکامی می‌تواند منجر به بحث و جدل با والدین، معلمان و سایر افراد شود. واکنش‌پذیری بین فردی به توانایی‌ها و رفتارهایی اطلاق می‌شود که در کنش و ارتباط با دیگران نشان می‌دهیم. این مهارت‌ها شامل توانایی شنیدن فعال، ارتباط برقرار کردن با دیگران، نشان دادن همدلی، همراهی و حمایت از دیگران و نشان دادن حسن نیت می‌شود (مادلونو^۴ و همکاران، ۲۰۲۲). واکنش‌پذیری بین فردی می‌تواند به بهبود روابط فردی کمک کند و موجب ایجاد بینش و آگاهی بیشتر در مورد دیگران شود. در واقع این مهارت‌ها برای سازگاری و تعامل اجتماعی مؤثر هستند. با توسعه و پرورش مهارت‌های واکنش‌پذیری بین فردی، می‌توانیم روابط مثبت‌تری با همسالان، خانواده و افراد محیط اطراف خود برقرار کنیم (وانگ^۵ و همکاران، ۲۰۲۰).

بنابر مطالعات، کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای ممکن است دارای مشکلات در عملکرد اجتماعی باشند (رحمتی و همکاران، ۱۴۰۱). آنها به طور عمده در تعامل با دیگران به مشکل برمی‌خورند و قوانین و مقررات را نادیده می‌گیرند. عملکرد اجتماعی در کودکان مبتلا به این اختلال می‌تواند تحت تأثیر قرار بگیرد و ممکن است باعث ایجاد مشکلات در روابط خانوادگی، تحصیلی و اجتماعی شود. عملکرد اجتماعی به تعامل فرد با محیط اطراف و توانایی انجام نقش خود در محیط‌های مختلف، از جمله کار، فعالیت‌های اجتماعی، روابط با همکاران و خانواده اشاره دارد (بیزلند^۶، ۲۰۲۱). عملکرد اجتماعی از نوعی تعامل اجتماعی است که می‌تواند در انواع محیط‌ها بروز کند و شامل مهارت‌ها و

¹ Lin

² Li

³ Ding

⁴ Maddaluno

⁵ Wang

⁶ Beisland

رفتارهایی است که به فرد کمک می کند در جامعه به خوبی عمل کند و در روابط اجتماعی خود مؤثر و سازنده باشد (تام^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). عملکرد اجتماعی در کودکان و نوجوانان بسیار اهمیت دارد، زیرا توانایی برقراری روابط خوب با دیگران و حل مسائل اجتماعی به آنها کمک می کند تا در محیط های مختلف انطباق پیدا کنند. عملکرد اجتماعی می تواند تأثیر مهمی بر روی روابط خانوادگی، موفقیت تحصیلی و رشد شخصی کودکان داشته باشد (دارکی^۲ و همکاران، ۲۰۲۰).

یک روش مطرح برای آموزش غنی سازی روابط بین والدین و کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله ای، آموزش الگوهای ارتباطی است. این آموزش به والدین می آموزد که چگونه با کودکانشان به صورت مؤثر ارتباط برقرار کنند و به قوانین و مقررات پایبند باشند. این آموزش می تواند به کاهش علائم اختلال نافرمانی مقابله ای در کودکان کمک کند (فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۱). همچنین، ایجاد محیط های مناسب و حمایت از کودکان نیز می تواند به کاهش این اختلال کمک کند. بر مبنای آموزش مهارت های مهمی مانند مهارت های شناختی و اجتماعی تدوین شده است. با آموزش این مهارت ها، دانش آموزان قادر خواهند بود تا بهترین راه برای برقراری ارتباط مؤثر با همسالان خود و حل مسائل اجتماعی را بیابند و از مهارت های مورد نیاز برای ارتباط اجتماعی قوی تر بهره مند شوند. همچنین، این آموزش تمرینات و کاربردهای عملی نیز در بر دارد (دنتون^۳ و همکاران، ۲۰۱۰). در این آموزش، والدین نقش مهمی دارند و همراهی و همکاری آنان با دانش آموزان در اجرای تمرینات و آموزش مهارت ها مؤثر است. تمرینات می تواند شامل نقش آفرینی، تمرینات گروهی، تعاملات اجتماعی و مهارت های اجتماعی دیگر باشد. همچنین، این پروتکل از رویکردی تحولی و گام به گام برای تقویت عملکرد اجتماعی دانش آموزان استفاده می کند و به مرور زمان نتایج مثبتی را به همراه دارد (آقایوسفی و همکاران، ۱۳۹۷). در این راستا نتایج مطالعات مختلف نشان دهنده اثربخشی آموزش غنی سازی روابط بین فردی بر بهبود عملکرد اجتماعی-انطباقی (سلگی و همکاران، ۱۴۰۱؛ سید محمودیان و همکاران، ۱۳۹۶؛ گورتنز-دورتن و همکاران، ۲۰۲۳؛ کاتزمن و همکاران، ۲۰۱۷) و افزایش واکنش پذیری بین فردی (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۷؛ امیری و همکاران، ۱۳۹۶؛ فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۱؛ هلاندر و همکاران، ۲۰۲۳؛ ددوسی و همکاران، ۲۰۲۲) بود.

پژوهشگران رویکردهای متفاوت و تأثیری که بر وجوه گوناگون زندگی اجتماعی کودکان مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله ای می گذارد مورد مطالعه قرار داده اند، برخی دیگر تأثیر اختلال نافرمانی مقابله ای را از منظر اثرگذاری بر رشد عاطفی مطالعه کرده اند و گروهی نیز تأثیر آن را بر رشد روانی حرکتی و رشد شناختی کودکان مورد کاوش قرار داده اند. اما آن جنبه ارزیابی که کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است به کارگیری آموزش غنی سازی روابط بین فردی بر واکنش پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله ای است. با توجه به اهمیت موضوع و از طرفی نبود مطالعات کافی در این زمینه طرح ریزی پژوهشی که بتواند با انجام مداخلات مناسب در زمینه توانمندسازی این کودکان گام نهد؛ ضروری به نظر می رسد. با توجه به این که پژوهش کمی در رابطه با درمان های

¹ Tamm

² D'Arcy

³ Denton

گفته شده انجام شده است و اثربخشی این درمان‌ها روی اختلال نافرمانی مقابله‌ای بررسی نگردیده است، پژوهش حاضر بر آن است تا اثربخشی آموزش غنی‌سازی روابط بین‌فردی بر واکنش‌پذیری بین‌فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش‌آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای را بررسی نماید.

روش

پژوهش حاضر نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون و گروه گواه بود. جامعه آماری پژوهش دانش‌آموزان پسر دارای نشانگان نافرمانی مقابله‌ای ۱۰ تا ۱۲ ساله‌ای بودند که در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ در مدارس شهر شاهرود مشغول به تحصیل بودند. تعداد ۳۰ دانش‌آموز دارای نشانگان نافرمانی مقابله‌ای به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شده و با گمارش تصادفی در دو گروه کنترل و آزمایش (هر گروه ۱۵ نفر) جایگزین شدند. ملاک‌های ورود به پژوهش بازه سنی ۱۰ تا ۱۲ سال، ابتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای بر اساس مصاحبه بالینی و اجرای پرسشنامه نافرمانی مقابله‌ای هومرسن و همکاران (۲۰۰۶)، رضایت آگاهانه برای شرکت در پژوهش، عدم ابتلا به اختلالات روانشناختی دیگر بر اساس مصاحبه بالینی بود. همچنین غیبت بیش از سه جلسه، عدم رعایت قوانین گروه درمانی و شرکت هم‌زمان در مداخلات درمانی دیگر بود.

ابزار

پرسشنامه واکنش‌پذیری بین‌فردی: پرسشنامه شاخص واکنش‌پذیری بین‌فردی توسط دیویس در سال ۱۹۸۳ به منظور سنجش رفتارهای بین‌فردی تدوین شده است. این پرسشنامه ۲۸ آیتم دارد و هر آزمودنی به این آیتم‌ها به صورت پنج گزینه‌ای پاسخ می‌دهد. دامنه نمرات این شاخص بین ۲۸ تا ۱۴۰ است. این پرسشنامه چهار مولفه دارد که عبارت هستند از: خیال‌پردازی، همدلی، داشتن چشم‌انداز و پریشانی شخصی. ضریب آلفای کرونباخ این شاخص در دامنه‌ای از ۰/۷۵ تا ۰/۸۲ به دست آمده است. اله‌قلیلو (۱۳۸۷) در پژوهشی ضریب آلفای کرونباخ و ضریب پایایی این شاخص را به روش بازآزمایی در سوء مصرف‌کنندگان مواد و افراد عادی به ترتیب ۰/۷۷ و ۰/۷۶ به دست آورده است. در پژوهش ابوالقاسمی و همکاران (۱۳۹۶) ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۸۶ و برای مولفه‌های آن شامل خیال‌پردازی، همدلی، داشتن چشم‌انداز و پریشانی شخصی به ترتیب ۰/۷۹، ۰/۸۷، ۰/۸۱ و ۰/۸۴ به دست آمد.

مقیاس عملکرد اجتماعی-انطباقی: این مقیاس را پرایس، اسپنس، شفیلد و داناوان (۲۰۰۲) برای سنجش عملکرد اجتماعی-انطباقی کودک و نوجوان ساختند. این مقیاس خودگزارشی ۲۴ گویه دارد و خرده‌مقیاس‌های این پرسشنامه شامل عملکرد تحصیلی (۶ گویه)، روابط با همسالان (۶ گویه)، روابط خانوادگی (۶ گویه) و وظایف خانگی/مراقبت از خود (۶ گویه) است. گویه‌ها براساس یک مقیاس لیکرت ۴ درجه‌ای (۱ هرگز تا ۴ همیشه) و یک گزینه بدون نمره با عنوان کاربرد ندارد، پاسخ داده می‌شود تا کودک و نوجوان برای آن دسته از سؤالاتی که درباره او کاربرد ندارد، استفاده کند. پرایس و همکاران (۲۰۰۲) روایی این پرسشنامه را تأیید کردند و پایایی آن را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای نوجوانان ۰/۸۱ و ضریب پایایی بازآزمایی را در یک فاصله ۱۲ ماهه برای پرسشنامه ۰/۵۸ گزارش کردند. به‌منظور بررسی روایی واگرایی این پرسشنامه، پرایس و همکاران (۲۰۰۲) بین مقیاس عملکرد اجتماعی-انطباقی کودک و نوجوان

و پرسشنامه افسردگی بک (۲=۰/۳۴) همبستگی منفی معناداری یافتند. بختیاری، غمخوار فرد و طهماسیان (۱۳۹۲) پایایی این پرسشنامه را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۱ اعلام کردند.

مقیاس اختلال نافرمانی کودکان: این مقیاس توسط هومرسن^۱ و همکاران (۲۰۰۶) و بر اساس ملاک‌های نسخه تجدید نظر شده ویرایش چهارم راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی برای تشخیص کودکان با اختلال نافرمانی مقابله‌ای ساخته شده است (لازم به یادآوری است که ملاک‌های این مقیاس با ملاک‌های تشخیصی ویرایش پنجم راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی نیز منطبق است). این مقیاس دارای ۸ گویه است و در یک طیف لیکرت ۴ درجه‌ای (۰ = اصلاً تا ۳ = خیلی زیاد) به ارزیابی نظر پاسخگویان می‌پردازد. این مقیاس برای کودکان ۵ تا ۱۵ سال استفاده می‌شود. سازندگان مقیاس ضریب پایایی آن به روش آلفای کرونباخ را ۰/۹۲ و ضریب پایایی آن به روش بازآزمایی را ۰/۹۵ گزارش کرده‌اند (اولوگین، هاکنبرگ و ریکاردی، ۲۰۱۰). این مقیاس توسط عابدی (۱۳۸۷) بر روی دانش‌آموزان ایرانی روایی سنجی و اعتباریابی شده است و ضریب پایایی این مقیاس به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۳ و ضریب پایایی آن به روش بازآزمایی ۰/۹۴ گزارش شده است (فرامرزی، عابدی و قنبری، ۱۳۹۱).

مداخله درمانی

ساختار جلسات برنامه غنی سازی مهارت‌های رابطه بین فردی بر اساس مدل تجدید نظر شده کرک و داج (۱۹۹۴) بوده که شرح جلسات در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: فهرست محتوای غنی سازی مهارت‌های رابطه بین فردی

جلسات	هدف	محتوای جلسات
اول	آشنایی اعضا با یکدیگر و مدرس و تشریح برنامه غنی سازی مهارت‌های رابطه بین فردی	اجرای پیش‌آزمون، مرور کوتاه زیربنای نظری برنامه بازآموزی اسنادی با تأکید بر مدل تجدید نظر شده کرک و داج
دوم	آموزش الگوی رابطه بین حالت‌های هیجانی در رویارویی با رخداد‌های منفی با باورهای فرد بر اساس مدل پیشنهادی الیس و ارزیابی الگوی اسنادی افراد در مواجهه با رویدادهای ناخوشایند	ارائه چندین سناریوی دربردارنده یک اتفاق ناراحت‌کننده، پیامدهای مواجهه با این رویدادها و باورهای زیربنایی این پیامدها. همچنین، تعریف مفهوم اسناد خوشبینی در برابر بدبینی تبیین رویدادها بر اساس الگوی الیس (مدل تفکر: ABCDE)
سوم	مجادله و مقابله با نگرش‌ها و باورهای فاجعه‌پندارانه	مشارکت‌کنندگان به کمک چهار اصل: (۱) گردآوری شواهد (۲) مطرح کردن تفسیرهای جایگزین (۳) اجتناب از فاجعه‌پنداری (۴) تدوین نقشه حمله، فن مجادله با افکار منفی را می‌آموزند.
چهارم	آموزش مهارت رابطه بین فردی بهم وابستگی در روابط	غنی سازی روابط بین فردی با تأکید بر دو عنصر مفهومی «انسجام» یا پیوند هیجانی دو فرد با یکدیگر و «سازش‌یافتگی» یا توانایی افراد برای تغییر در پاسخ خود نسبت به دیگری برای دستیابی به تعادل.

^۱. Hommersen

پنجم	آموزش مهارت ادراک‌های مثبت نسبت به دیگران	غنی‌سازی روابط بین‌فردی با تأکید بر «ادراک برابرنگرانه»، «بازشناسی نیرومندها»، «پذیرش و احترام» و در نهایت «تصدیق تفاوت‌ها».
ششم	آموزش انتخاب اهداف برد-برد در روابط	غنی‌سازی روابط بین‌فردی با تأکید بر تمایز در تبعات انتخاب یکی از سه گزینه هدف برد-باخت، هدف باخت-برد و در نهایت هدف برد-برد.
هفتم	آموزش مهارت‌های مدیریت تعارض همیارانه	غنی‌سازی روابط بین‌فردی با تأکید بر پیامدهای متفاوت راهبردهای منتخب برای حل موقعیت‌های متعارض شامل راهبردهای همیارانه، اجتنابی و پرخاشگرانه.
هشتم	آموزش مهارت‌های تعامل بین‌فردی (ابرازگری و مذاکره)	آموزش ابرازگری هیجانی با تأکید بر (۱) توصیف وقایع عینی (۲) بیان احساس‌ها (۳) خواستار تغییر اختصاصی و مختصر (۴) بررسی تاثیر تغییر بر نحوه احساس و آموزش مذاکره با تأکید بر ۱- مشخص‌سازی یک خواست منطقی و دست‌نیافتنی ۲- به زبان آوردن خواست منطقی ۳- توجه به خواست‌های طرف مقابل ۴- تلاش برای رسیدن به توافق ۵- تداوم مذاکره تا دستیابی به توافق. اجرای پس‌آزمون.

روند اجرای پژوهش

پس از دریافت مجوزهای لازم از اداره آموزش و پرورش شهرستان شاهرود و همکاری مشاورین مدارس، جلسه‌ای توجیهی برای دانش‌آموزان برگزار شد و با اجرای پرسشنامه نافرمانی مقابله‌ای هومرسن و همکاران (۲۰۰۶)، تعداد ۳۰ دانش‌آموز مبتلا به اختلال نافرمانی مقابله‌ای به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه ۱۵ نفری، آزمایش و کنترل جایگزین شدند. قبل از شروع مداخله هر دو گروه مورد مطالعه به عنوان پیش‌آزمون مورد ارزیابی قرار گرفتند و از آنان خواسته شد تا به پرسشنامه‌های واکنش‌پذیری بین‌فردی، مقیاس عملکرد اجتماعی-انطباقی و چک لیست اطلاعات دموگرافیک به عنوان پیش‌آزمون پاسخ دهند. گروه آزمایش تحت ۸ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای برنامه غنی‌سازی مهارت‌های رابطه بین‌فردی (توسط درمانگر آموزش دیده) به صورت دو روز در هفته قرار گرفتند و گروه کنترل تا پایان پژوهش مداخله‌ای دریافت نکرد. آزمودنی‌ها پس از اتمام مداخله به عنوان پس‌آزمون مجدداً پرسشنامه‌های پژوهش را تکمیل نمودند. از جمله ملاحظات اخلاقی مطرح شده در پژوهش حاضر رعایت گمنامی برای تک تک پاسخ‌گویان به منظور جلوگیری از تبعات احتمالی منفی، جلب موافقت و تمایل شخصی برای شرکت در پژوهش و در نهایت داده‌های حاصل از پرسشنامه‌های پژوهش فقط در راستای اهداف و فرضیه‌های پژوهش مورد تحلیل و استفاده قرار گرفته‌اند است.

یافته‌ها

یافته‌های جمعیت شناختی نشان داد که میانگین و انحراف استاندارد سن شرکت‌کنندگان در پژوهش $11/4 \pm 2/2$ بود. همچنین شغل پدران دانش‌آموزان ۲۶/۶ کارمند، ۶۰٪ آزاد، ۶/۶ بازنشسته و ۶/۶ بیکار بودند و شغل مادران ۳۳/۳ خانه‌دار، ۶۰٪ آزاد، ۶/۶ کارمند بودند. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: میانگین و انحراف معیار متغیرهای واکنش پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی

متغیر	گروه آزمایش	میانگین	انحراف معیار	گروه گواه	میانگین	انحراف معیار
واکنش پذیری بین فردی	پیش آزمون	۹۶/۱	۹/۹۵	پیش آزمون	۹۶/۱۶	۹/۴۱
	پس آزمون	۷۳/۳۳	۱۰/۳۱	پس آزمون	۹۷/۰۸	۹/۰۱
عملکرد اجتماعی انطباقی	پیش آزمون	۵۳/۲	۸/۳	پیش آزمون	۵۴/۷	۷/۵
	پس آزمون	۶۶/۴	۸/۶	پس آزمون	۵۵/۹	۷/۸

جدول ۲، میانگین و انحراف معیار واکنش پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی برای مراحل پیش آزمون و پس آزمون را نشان می دهد که پس از اثربخشی آموزش غنی سازی روابط بین فردی، نمرات گروه آزمایش تفاوت معنادار داشته است. به دلیل آنکه سطوح معنی داری ارائه شده آزمون شاپیرو-ویلک در هر دو مرحله و برای متغیرها بیش از ۵ درصد شده است لذا متغیرهای مورد مطالعه از توزیع نرمال برخوردار هستند. نتایج آزمون لون نشان داد که فرض همگنی واریانس نیز برای تمامی متغیرهای واکنش پذیری بین فردی ($F=۰/۳۵$) و عملکرد اجتماعی-انطباقی ($F=۰/۵۸$) برقرار است ($p<۰/۰۵$). آزمون امباکس برای بررسی مفروضه همگنی ماتریس کوواریانس ها نشان داد که مقدار آماره امباکس برابر است با ۸/۹ و مقدار F برابر است با ۰/۷۵ که با توجه به سطح معناداری ۰/۶۷۱ معنادار نمی باشد و گویای همگنی ماتریس کوواریانس ها در میان گروه های مختلف متغیر وابسته می باشد. یافته های حاصل از تحلیل کوواریانس چندمتغیره حاکی از آن است که F به دست آمده در تمامی آزمون ها، با درجه آزادی ۵ و ۱۹ در سطح $P<۰/۰۵$ معنادار است. یافته های حاصل نشان داد که در متغیرهای پژوهش پس از حذف اثر پیش آزمون، تفاوت معنادار وجود دارد ($P<۰/۰۵$) و ($Df=۲۱$ و ۴) و ($F=۱۳۰/۲$ و $PillaisTrace=۰/۹۶$). در ادامه برای درک دقیق تر و بررسی تاثیر جداگانه متغیر مستقل بر متغیرهای وابسته، نتایج تحلیل کوواریانس تک متغیری در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳: نتایج تحلیل کوواریانس تک متغیری متغیرهای وابسته در دو گروه آزمایش و گواه

متغیر	مراحل	مجموع	df	میانگین	F	سطح	توان آماری
واکنش پذیری بین فردی	گروه	۲۹/۶	۱	۲۹/۶	۳۶/۶	۰/۰۰۱	۱/۰۰۰
	خطا	۱۹/۴	۲۴	۰/۸۱			
	کل	۹۲۴۵	۳۰				
عملکرد اجتماعی-انطباقی	گروه	۱۶/۶	۱	۱۶/۶	۱۷/۶	۰/۰۰۱	۱/۰۰۰
	خطا	۲۵/۱	۲۷	۰/۹۳			
	کل						

نتایج جدول ۳، نشان می‌دهد که بین دو گروه آزمایش و گواه در واکنش‌پذیری بین‌فردی ($F=376, p<0/001$) و عملکرد اجتماعی-انطباقی ($F=176, p<0/001$) تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($p<0/001$). ضریب اتا به دست آمده بیانگر این است که تفاوت دو گروه در پس‌آزمون، ناشی از اثربخشی آموزش غنی‌سازی روابط بین‌فردی می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش غنی‌سازی روابط بین‌فردی بر واکنش‌پذیری بین‌فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش‌آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای بود. نتایج نشان داد که آموزش غنی‌سازی روابط بین‌فردی منجر به کاهش واکنش‌پذیری بین‌فردی دانش‌آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای می‌شود. یافته‌های این پژوهش با تحقیقات یعقوبی و همکاران (۱۳۹۷)، امیری و همکاران (۱۳۹۶)، فرامرز و همکاران (۱۳۹۱)، هلاندر و همکاران (۲۰۲۳) و ددوسی و همکاران (۲۰۲۲) همسو است.

در تبیین این یافته می‌توان گفت که آموزش غنی‌سازی روابط بین‌فردی به دانش‌آموزان کمک می‌کند که نیازها و احساسات فردیشان را بشناسند و در ارتباط با یکدیگر آنها را بشناسند و در ارتباط با یکدیگر آنها را به طور موثر بیان کنند. همچنین نیازهای روانی و احساسی یکدیگر را بفهمند. این مهارت‌ها نه تنها بیش از شنیدن و تکرار آنچه شنیده‌اند است بلکه همچنین فهم این است که چگونه تجربیات گوینده آنها را در موقعیت دیگری قرار می‌دهد. این مهارت‌ها سبب ایجاد اعتماد، گشودگی و احترام در روابط می‌شوند و در زمان بحث درباره مسائل دشوار و احساسات فضایی مثبت ایجاد می‌کنند و در نتیجه سطح رضایت و خشنودی از روابط بین‌فردی را در آنها افزایش می‌دهند (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۷). به صورت کلی آموزش غنی‌سازی روابط بین‌فردی به دانش‌آموزان می‌آموزد که با پاسخ‌های عادی و خود به خودی به تجربیات تنیدگی‌زا را کاهش دهند. در نهایت نگرش و بصیرت شخص گسترش پیدا می‌کند و فرد وقایع غیرقابل تغییر زندگی را می‌پذیرد و در نتیجه فعال شدن، پاسخ‌های تنیدگی‌زا کاهش می‌یابد و منجر می‌شود تمرینات الگوهای معیوب قبلی افکار و احساسات می‌شکند و فرد بیشتر در زمان حال زندگی می‌کند و فرآیندهای شناختی جدید مانند قدرت تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی تسهیل می‌شود و فرد حالات مثبت ذهنی را تجربه می‌کند. بنابراین، آرامش جسمی و روحی در فرد به وجود می‌آید. فرد تلاش می‌کند تا نسبت به الگوهای افکار، عواطف و تعامل با دیگران بینش و بصیرت پیدا کند و سپس بتواند به صورت ماهرانه پاسخ‌های هدفمند مفید را انتخاب کند به جای آنکه به طور خودکار با روش‌های خو گرفته و ناهشیار واکنش نشان دهد. با عنایت به اینکه رفتار توأم به جرأت‌ورزی موجب توسعه ارتباط موفق و باز و ابراز احساسات مثبت، عشق و قدردانی و افزایش احترام و تکریم خود در مواجهه با دیگران می‌شود (هلاندر و همکاران، ۲۰۲۳).

یافته دیگر پژوهش نشان داد که آموزش غنی سازی روابط بین فردی منجر به افزایش عملکرد اجتماعی-انطباقی دانش آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله ای می شود. یافته های این پژوهش با تحقیقات سلگی و همکاران (۱۴۰۱)، سیدمحمودیان و همکاران (۱۳۹۶)، گورتز-دورتن و همکاران (۲۰۲۳)، کاتزمن و همکاران (۲۰۱۷) همسو است. این یافته اینگونه تبیین می شود که رویکرد غنی سازی روابط بین فردی از طریق مراقبت، حمایت و توجه متقابل بر نیازهای خود و دیگران منجر می شود دانش آموزان یاد بگیرند که چگونه از غرق شدن در هیجان و عواطف در هنگام عود علائم و در طول فرایند درمان جلوگیری کنند، هیجان شدید را تشخیص و سپس در جهت متعادل کردن و تنظیم رفتارهای وابسته به آن هیجان گام بردارند. همچنین تکنیک های مهارت های ارتباطی، ایجاد رضایتمندی از ارتباط، گوش دادن فعال، مهارت های کنترل تعارض و کشمکش، مهارت های حل مسئله، یادگیری رفتار جرأت ورزانه، کنترل عواطف و هیجانات، افزایش آگاهی و شناخت افراد از خود، و دیگری سبب افزایش سازگاری روانی و اجتماعی می شود (سلگی و همکاران، ۱۴۰۱). در بیانی دیگر، مهارت هایی که آموزش داده می شود باعث تغییرات مثبتی در روابط سالم، توانایی حل مسائلی به روشی دو سونگر و منصفانه، توانایی حفظ جو و مراقبتی در طول بحث حل مسئله، توانایی اتخاذ دیدگاه فرد دیگر، توانایی کاهش دادن چرخه های تعاملی منفی و خشم و توانایی تغییر در الگوهای رفتاری مورد انتظار فرد می شود در نتیجه می توان گفت مهارت های آموخته شده به خوبی در ارتقاء عملکرد اجتماعی-انطباقی موثر بوده است (گورتز-دورتن و همکاران، ۲۰۲۳). این مهارت ها به نوعی فرد را قادر به فهم بهتر منابع استرس زا، نیازها و تمایلتشان می سازد و به طریقی که کمترین احتمال ایجاد واکنش های دفاعی، خصومت و تعارض وجود داشته باشد و بیشترین احتمال فراخوانی فهم همدلانه و همکاری را نیز ایجاد می کند. از این رو آموزش غنی سازی روابط بین فردی به کنترل هیجانان دانش آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله ای کمک کرده و این دانش آموزان با آموزش های مورد نظر عملکرد اجتماعی-انطباقی بهتری را می آموزند (سیدمحمودیان و همکاران، ۱۳۹۶).

پژوهش حاضر محدودیت هایی را به همراه داشت، از جمله این که پژوهش از آنجایی که نمونه گیری از نوع در دسترس و در شهر شاهرود بود، تعمیم نتایج به گروه های عادی و مشابه را دشوار می کند. به دلیل محدودیت زمانی، پیگیری نتایج مقدور نبود؛ از این رو اطلاعاتی در مورد تداوم بهبودی درمان به دست نیامد. در راستای محدودیت های پژوهش حاضر پیشنهاد می شود در پژوهش های آینده، این مطالعه با حجم نمونه بزرگ تر، بر روی دانش آموزان سایر شهرها، با اجرای دوره پیگیری، روش نمونه گیری تصادفی انجام شود تا امکان تعمیم دهی نتایج افزایش یابد. در پژوهش های آینده از برنامه های آموزشی دیگر در کنار آموزش غنی سازی روابط بین فردی استفاده شود تا بتوان به مقایسه بین رویکرد ها پرداخت و به تفاوت میزان اثربخشی بین آنها پی برد. بر اساس نتایج به دست آمده از این پژوهش پیشنهاد می شود بسته آموزش غنی سازی روابط بین فردی برای دانش آموزان با نشانگان اختلال نافرمانی مقابله ای در مراکز مشاوره مدارس و کلینیک های روانشناختی کودک گنجانده شود. با توجه به اثربخشی آموزش غنی سازی روابط بین فردی، در سطح کاربردی پیشنهاد می شود با تهیه برشور و کتابچه ای علمی، آموزش غنی سازی روابط بین فردی به مشاوران مدارس ارائه

داده شود تا آنها با بکارگیری محتوای این درمان، جهت بهبود واکنش‌پذیری بین فردی و عملکرد اجتماعی-انطباقی گامی عملی بردارند.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله پژوهشگران از افراد شرکت‌کننده در این پژوهش قدردانی می‌کنند.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که در این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش حامی مالی ندارد و با هزینه نویسندگان انجام شده است.

منابع

- آقایوسفی، علیرضا؛ شریفی ساکی، شیدا؛ احمدی، هادی و کریمی، رضا. (۱۳۹۷). تاثیر آموز برنامه غنی سازی ارتباط بین فردی بر رضایت زناشویی همسران معتادین. روانشناسی بالینی و شخصیت، ۳۰(۱۶): ۵۶-۴۹.
- اله قلیلو، کلثوم. (۱۳۸۷). تحلیل رابطه مهارت های هوشیاری فراگیر، فراشناخت و تنظیم هیجان با رفتار بین فردی سوء مصرف کنندگان مواد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه محقق اردبیلی.
- ابوالقاسمی، عباس؛ طاهری فرد، مینا و کیامرثی، آذر. (۱۳۹۶). مقایسه حافظه هیجانی، تصمیم گیری و واکنش پذیری بین فردی در دانش آموزان دارای اختلال سلوک و عادی. مطالعات روانشناختی، ۲(۱۳): ۴۳-۵۸.
- بختیاری، مریم؛ غمخوارفرد، زهرا؛ و طهماسبیان، کارینه. (۱۳۹۲). اثربخشی گروه درمانی شناختی-رفتاری در درمان کودکان مبتلا به اختلال اضطراب فراگیر. اندیشه و رفتار، ۷(۲۷): ۶۷-۷۷.
- سیدمحمودیان، سیدمحمد، علیزاده، حمید، پزشک، شهلا، برجعلی، احمد، و فرخی، نورعلی. (۱۳۹۶). تدوین یک برنامه آموزش مادران مبتنی بر تکنیک های آدلر-گلاسر و بررسی اثربخشی آن بر بهبود روابط مادر-فرزند در کودکان با اختلال نافرمانی مقابله ای. روانشناسی خانواده، ۴(۲): ۱۹-۲۸.
- طاهری فرد، مینا، ابوالقاسمی، عباس، کیامرثی، آذر. (۱۳۹۶). مقایسه حافظه هیجانی، تصمیم گیری و واکنش پذیری بین فردی در دانش آموزان دارای اختلال سلوک و عادی. مطالعات روانشناختی، ۱۳(۲): ۵۸-۴۳.
- فرامرزی، سالار؛ عابدی، احمد؛ و قنبری، آمنه. (۱۳۹۱). تأثیر آموزش الگوی ارتباطی مادران بر کاهش نشانگان اختلال نافرمانی مقابله‌ای فرزندان. مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز، ۳۴، ۲، ۹۶-۹۰.
- یعقوبی ابوالقاسم، مهدوی آزاده، محمدزاده سروه. فراتحلیل اثربخشی مداخلات روان شناختی و آموزشی بر کاهش نشانه های اختلال نافرمانی مقابله ای. فصلنامه سلامت روان کودک. ۱۳۹۷؛ ۵ (۲): ۱۷۳-۱۶۴.

- Beisland, L.A., Djan, K.O., Mersland, R. . (2021). Measuring Social Performance in Social Enterprises: A Global Study of Microfinance Institutions. *J Bus Ethics* **171**, 51–71
<https://doi.org/10.1007/s10551-019-04417-z>
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74-101.
- D'Arcy J, Adjerid I, Corey M. Angst, Ante Glavas. (2020). Too Good to Be True: Firm Social Performance and the Risk of Data Breach. *Information Systems Research* *31*(4):1200-1223.
- Ding, W., Meza, J., Lin, X., He, T., Chen, H., Wang, Y., Qin, S. (2020). Oppositional defiant disorder symptoms and children's feelings of happiness and depression: Mediating roles of interpersonal relationships. *Child Indic. Res.* *13*, 215–235.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: evidence for a multi- dimensional approach. *Jurnal of Personality and Social Psychology*, *44*(1):113-126.
- Goertz-Dorten A, Groth M, Detering K, Hellmann A, Stadler L, Petri B and Doepfner M (2019) Efficacy of an Individualized Computer-Assisted Social Competence Training Program for Children With Oppositional Defiant Disorders/Conduct Disorders. *Front. Psychiatry* *10*:682. doi: 10.3389/fpsy.2019.00682
- Helander, M., Enebrink, P., Hellner, C. (2023). Parent Management Training Combined with Group-CBT Compared to Parent Management Training Only for Oppositional Defiant Disorder Symptoms: 2-Year Follow-Up of a Randomized Controlled Trial. *Child Psychiatry Hum Dev* *54*, 1112–1126.
<https://doi.org/10.1007/s10578-021-01306-3>
- Hommersen, P. & Murray C. & Ohan J. L. (2006). Oppositional Defiant Disorder Rating Scale: Preliminary Evidence of Reliability and Validity. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, *14*(2), 118-130.
- Li, L., Lin, X., Hinshaw, S. P., Du, H., Qin, S., Fang, X. (2018). Longitudinal associations between oppositional defiant symptoms and interpersonal relationships among Chinese children. *J. Abnorm. Child Psychol.* *46*, 1267–1281.
- Lin X, He T, Heath M, Chi P, Hinshaw S. (2022). A Systematic Review of Multiple Family Factors Associated with Oppositional Defiant Disorder. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. *19*(17):10866. <https://doi.org/10.3390/ijerph191710866>
- O'Laughlin, E. M., Hackenburg, J. L., & Riccardi, M. M. (2010). Clinical usefulness of the Oppositional Defiant Disorder Rating Scale (ODDRS). *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, *18*, 247-255.
- Price, C. S., Spence, S. H., Sheffield, J. & Donovan, C. (2002). The development and psychometric properties of a measure of social and adaptive functioning for children and adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *31*(1), 111-122.
- Rahmati Ghajari, F., Fakhri, M., & Mirzaeian, B. (2022). The effectiveness of play therapy based on cognitive-behavioral model on adaptive skills and social-adaptive functioning in children with confrontational disobedience disorder. *International Journal of Pediatrics*, *1*(2), 1-14. doi: 10.22038/ijp.2022.64426.4890
- Tamm, L., Loren, R. E. A., Peugh, J., & Ciesielski, H. A. (2021). The Association of Executive Functioning With Academic, Behavior, and Social Performance Ratings in Children With ADHD. *Journal of Learning Disabilities*, *54*(2), 124-138. <https://doi.org/10.1177/0022219420961338>

Wang Y, Li Y, Xiao W, Fu Y and Jie J. (2020) Investigation on the Rationality of the Extant Ways of Scoring the Interpersonal Reactivity Index Based on Confirmatory Factor Analysis. *Front. Psychol.* 11:1086. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01086

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی